

УДК 376.091

**Адаптація та модифікація змісту навчання як засіб
реалізації освітнього процесу в спеціальній школі****В. Козир,**вчителька Житомирської спеціальної школи
Житомирської обласної ради,
м. Житомир
e-mail: victoria.kzr@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто педагогічні підходи до індивідуалізації та диференціації навчання в умовах спеціальної освіти. Проаналізовано сутність понять адаптації і модифікації освітнього процесу, їх значення для забезпечення ефективного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Висвітлено основні принципи організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних можливостей, пізнавальних потреб, темпу засвоєння знань і рівня розвитку учнів. Окреслено педагогічні підходи, методи й форми роботи, що сприяють адаптації змісту навчання, створенню сприятливого освітнього середовища та підвищенню результативності навчальної діяльності. Наголошено на важливості використання диференційованих завдань, індивідуальних освітніх траєкторій і корекційно-розвиткової спрямованості навчання у спеціальному закладі освіти. Дані матеріали будуть корисними для педагогічних працівників закладів спеціальної освіти.

Ключові слова: спеціальна освіта, особа з особливими освітніми потребами, адаптація, модифікація, спеціальний заклад освіти.

V. Kozyr,Teacher of Zhytomyr Special School
Zhytomyr Regional Council,
Zhytomyr
e-mail: victoria.kzr@gmail.com**Adaptation and Modification of Teaching Content as a Means of
Smplementing the Educational Process in a Special School**

Abstract. The article examines pedagogical approaches to individualization and differentiation of learning in special education. The essence of the concepts of adaptation and modification of the educational process, their importance for ensuring effective education of children with special educational needs, is analyzed. The basic principles of organizing the educational process are highlighted, taking into account individual capabilities, cognitive needs, the pace of knowledge acquisition and the level of development of students. Pedagogical approaches, methods and forms of work

that contribute to the adaptation of the content of education, the creation of a favorable educational environment and the increase in the effectiveness of educational activities are outlined. The importance of using differentiated tasks, individual educational trajectories and the correctional and developmental orientation of education in a special school is emphasized. These materials will be useful for pedagogical workers of special education institutions.

Keywords: special education, person with special educational needs, adaptation, modification, special educational institution.

Вступ. Сучасний розвиток освіти в Україні орієнтований на забезпечення рівного доступу до якісного навчання для усіх дітей, зокрема учнів з особливими освітніми потребами (далі – ООП). У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема індивідуалізації та диференціації навчання в умовах спеціальної освіти, а саме: адаптація і модифікація. Учні спеціальних закладів освіти відрізняються рівнем пізнавального розвитку, особливостями сприймання, темпом засвоєння навчального матеріалу, що зумовлює необхідність організації освітнього процесу з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей та освітніх потреб.

Ефективність навчання таких учнів значною мірою залежить від використання педагогічних підходів, спрямованих на адаптацію змісту, методів і форм навчання, та здійснення модифікації змісту навчального предмета. Індивідуалізація та диференціація освітнього процесу дають змогу створити умови для максимально повного розвитку потенціалу кожної дитини, підвищити її навчальну мотивацію та результативність освітньої діяльності. Тому дослідження процесів адаптації і модифікації задля реалізації індивідуалізації та диференціації навчання у спеціальній освіті є важливим завданням сучасної педагогічної науки й практики.

Мета статті: проаналізувати сутність адаптації і модифікації як засобів реалізації індивідуалізації та диференціації навчання в умовах спеціальної освіти та визначити їх роль у підвищенні ефективності освітнього процесу для учнів з ООП.

Завдання:

1. Проаналізувати наукові підходи до трактування понять індивідуалізації та диференціації навчання.
2. Визначити особливості їх реалізації через адаптацію і модифікацію змісту навчальних предметів.
3. Окреслити ефективні педагогічні методи та форми роботи, що забезпечують індивідуалізацію і диференціацію освітнього процесу.
4. Визначити їх значення для підвищення результативності навчання учнів з ООП.

Аналіз останніх досліджень. У галузі спеціальної освіти проблема індивідуалізації та диференціації навчання розглядається у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у розвиток теоретичних і практичних засад спеціальної педагогіки зробили В. Сухомлинський,

М. Ярмаченко, В. Синьов, А. Колупаєва, В. Бондар, В. Тарасун, С. Миронова, І. Єрмакова та інші. У їхніх дослідженнях обґрунтовується необхідність урахування індивідуальних особливостей психофізичного розвитку дітей, адаптації і модифікації змісту навчання, використання спеціальних методів і прийомів корекційно-розвиткової роботи.

Останні дослідження в спеціальній освіті фокусуються на інклюзивних технологіях, індивідуалізації навчання, ранньому втручанні та використанні штучного інтелекту для дітей з ООП. Ключова увага приділяється створенню безбар'єрного середовища, цифровізації, реабілітації та підтримці ментального здоров'я учнів.

Науковці підкреслюють, що індивідуалізація та диференціація освітнього процесу є важливою умовою ефективного навчання дітей з ООП, адже це дає змогу враховувати рівень пізнавального розвитку, особливості сприймання, темп засвоєння навчального матеріалу та освітні потреби учнів, що сприяє підвищенню результативності навчання та створенню сприятливих умов для їхнього розвитку й соціалізації.

Виклад основного матеріалу. За визначенням М. Ярмаченко, спеціальна освіта – це система навчання, виховання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, що здійснюється з використанням спеціальних педагогічних методів, засобів і умов, спрямованих на подолання або компенсацію наявних порушень та забезпечення їхнього повноцінного розвитку. На думку В. Синьова, спеціальна освіта розглядається як спеціально організований педагогічний процес, направлений на навчання, виховання та розвиток осіб з ООП, який передбачає використання адаптованого змісту освіти, спеціальних методів навчання та корекційно-розвиткових технологій. У дослідженнях А. Колупаєва спеціальна освіта трактується як система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права осіб з ООП на здобуття освіти шляхом створення спеціальних умов навчання, надання психолого-педагогічної підтримки та організації корекційно-розвиткової допомоги [9].

Отже, *спеціальна освіта* – це складова системи освіти, скерована на забезпечення права на освіту осіб з ООП шляхом створення спеціальних умов навчання, використання адаптованих або модифікованих освітніх програм, спеціальних методів і засобів навчання, а також здійснення корекційно-розвиткової підтримки з урахуванням особливостей психофізичного розвитку здобувачів освіти.

Керуючись Законом України «Про освіту», *дитина з ООП* – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [3: 18]. Варто розглядати сутність ООП з точки зору біопсихосоціальної моделі, адже медичний і соціальний підходи є на сьогодні неактуальними. Педагог під час провадження освітнього процесу має опиратися на сильні сторони і можливості дитини з ООП, враховуючи освітні труднощі та рівень підтримки.

Стаття 53 Конституції України гарантує право кожного громадянина на освіту, а такі міжнародні документи, як Конвенція ООН про права дитини та

Конвенція про права осіб з інвалідністю, акцентують на необхідності створення умов для навчання дітей з ООП. Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про охорону дитинства» визначають правові механізми та конкретні кроки для організації освітнього процесу, адаптації навчальних програм і надання спеціалізованих послуг дітям із ООП [5]. Так, організовуючи освітній процес у спеціальному закладі освіти, треба керуватися відповідною нормативно-правовою базою, а саме:

1) Постанова КМ України від 6 березня 2019 р. № 221 «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр»;

2) Постанова КМ України від 12 липня 2017 року № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр»;

3) Постанова КМ України від 14 лютого 2017 року № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами»;

4) Наказ МОН України від 12 січня 2016 року № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти»;

5) Наказ МОН України від 17 листопада 2021 року № 1236 «Про затвердження Умов допуску асистента учня до освітнього процесу для виконання його функцій та вимог до нього».

Основними завданнями спеціального закладу освіти є забезпечення здобуття освіти учнями відповідно до державних стандартів повної загальної середньої освіти й реалізація корекційно-розвиткового складника освітньої програми, а також надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) [7]. Навчання учнів у спеціальному закладі освіти здійснюється за допомогою найбільш прийнятних для таких дітей методів і способів спілкування в освітньому середовищі (просторі) та має максимально сприяти засвоєнню знань й соціальному розвитку, формуванню компетентностей для подальшого життя. У спеціальному закладі освіти реалізується індивідуальна освітня траєкторія, що передбачає розроблення індивідуальної програми розвитку для учнів та індивідуального навчального плану (у разі потреби).

Індивідуальна програма розвитку (далі – ІПР) розробляється для кожного учня спеціального закладу освіти на основі висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи, який видає інклюзивно-ресурсний центр. ІПР містить такі пункти: загальну інформацію про учня; інформацію про особливості та динаміку розвитку, особливості засвоєння освітньої програми (її окремих освітніх компонентів); потребу в індивідуальному навчальному плані; потребу в адаптації/модифікації змісту навчальних предметів (інтегрованих курсів); перелік психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги). Якщо учень/учениця відвідує реабілітаційну установу, ІПР узгоджується із індивідуальним комплексним планом реабілітації (абілітації). Також ІПР затверджується директором спеціальної школи,

схвалюється педагогічною радою та підписується одним з батьків (іншим законним представником) учня/учениці з ООП [7].

У разі потреби для учнів з ООП може бути розроблений індивідуальний навчальний план (далі – ІНП) з метою забезпечення індивідуалізації та диференціації в освітньому процесі. До складання ІНП долучаються педагогічні працівники спеціального закладу освіти; він схвалюється педагогічною радою, затверджується директором та підписується одним з батьків (іншим законним представником). ІНП може містити адаптацію чи модифікацію змісту навчальних предметів (інтегрованих курсів), визначати відмінні від визначених освітньою програмою послідовність, форму і темп засвоєння учнями освітніх компонентів. Цей документ повинен забезпечувати засвоєння учнями відповідної освітньої програми спеціальної школи із збереженням корекційно-розвиткового складника та передбачати їхню участь у заходах спеціальної школи з метою соціалізації та інтеграції [7].

ІПР й ІНП забезпечують індивідуалізацію та диференціацію навчання у спеціальному закладі освіти, оскільки дають змогу враховувати індивідуальні особливості розвитку, пізнавальні можливості та освітні потреби кожного учня/учениці. Реалізація цих підходів у практиці навчання тісно пов'язана із застосуванням адаптації та модифікації змісту освіти, методів і форм роботи.

Адаптація змісту навчального предмета (інтегрованого курсу) (далі – адаптація) – зміна методів і способів навчання, рівня складності завдань з урахуванням індивідуальних потреб учнів з ООП без зміни загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання [8].

Модифікація змісту навчального предмета (інтегрованого курсу) (далі – модифікація) – зміна змісту (шляхом спрощення, виключення, об'єднання тощо) навчання з урахуванням ООП учнів із зміною загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання [8].

Адаптація передбачає пристосування навчального матеріалу, завдань, темпу роботи та способів подання інформації до можливостей учнів без зміни основного змісту освітньої програми. Натомість модифікація передбачає суттєвіші зміни у змісті, обсязі або складності навчального матеріалу відповідно до індивідуальних освітніх потреб дитини. Використання адаптацій і модифікацій сприяє створенню доступного освітнього середовища, підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу та забезпечує успішну реалізацію індивідуального й диференційованого підходів у навчанні учнів спеціального закладу освіти (таблиця 1).

Таблиця 1

	Адаптація	Модифікація
<i>Зміна змісту навчання</i>	Ні	Так
<i>Зміна очікуваних результатів</i>	Ні	Так
<i>Зміна загального обсягу навчального навантаження</i>	Ні	Так
<i>Зміна методів і прийомів навчання</i>	Так	Так
<i>Зміна календарно-тематичного планування</i>	Ні	Ні
<i>Зміна критеріїв оцінювання</i>	Ні	Так

Адаптація освітнього середовища включає такі поняття:

1) пристосування середовища: доступність; освітлення; рівень шуму; потреба в усамітненні, його періодичність та місце (ресурсна кімната, медіатека тощо); інформаційні позначки; меблі;

2) організація освітнього процесу: використання візуального розкладу; використання індивідуальних позначок; збільшення часу на виконання завдань; збільшення обсягу допомоги (навідне питання, демонстрація зразка, нагадування тощо); руховий режим; використання заохочень; використання засобів для концентрації уваги; чергування різних видів діяльності; дихальні вправи; гімнастика для очей та пальців рук; картки-підказки; картки-інструкції; картки-алгоритми;

4) використання альтернативної (додаткової) комунікації: жестова мова; шрифт Брайля; календарна система; комунікаційна система обміну зображеннями (картки PECS); мобільні додатки; програма Makaton.

Модифікація освітнього середовища – це зміна змісту навчальних предметів, зміна вимог щодо виконання завдань і зміна підходів до проведення моніторингу.

Під час адаптації змісту навчального предмета педагог оцінюватиме учня/ученицю з ООП відповідно до загальних критеріїв оцінювання спеціального закладу освіти, проте може змінити методи тестування, адаптувати умови проведення оцінювання з урахуванням ООП дитини, адаптувати процедуру за часом і змістом. Наприклад, учениця з ООП, яка має IV рівень підтримки й інтелектуальні труднощі, вивчає математику у 4-му класі з адаптацією. Під час самостійної роботи учениця виконує ті ж самі завдання з математики, що й інші діти в класі, але це може бути менша кількість прикладів, додаткові 5–10 хв на завершення самостійної роботи.

Модифікацію змісту навчального предмета вчитель застосовує, якщо учні не мають змоги засвоїти програмовий матеріал і потрібно змінювати зміст навчання, очікувані результати навчання та загальний обсяг навчального навантаження відповідно до ООП та рівня підтримки (таблиця 2, таблиця 3). Під час модифікації у спеціальному закладі освіти за основу варто брати освітню (модельну) програму того класу, у якому навчається дитина з ООП. Наприклад, учень 4-го класу має V рівень підтримки й інтелектуальні труднощі; він рахує в межах 20 і під час оцінювання виконуватиме завдання в межах 20; більшість компетентностей будуть на стадії формування.

Таблиця 2

Учень навчається у 8-му класі у спеціальному закладі освіти; має V рівень підтримки та інтелектуальні, мовленнєві і соціоадаптаційні труднощі.	
<i>Навчальна програма «Елементарні математичні уявлення» для дітей 5–10 класів з інтелектуальними порушеннями помірного та важкого ступенів (Литвин І. М., Хронік Т. Є., Шестопал В. М., Міняйло Т. С.) – спрощені очікувані результати.</i>	
Зміст навчального матеріалу	Очікувані результати
Нумерація в межах 100 (повторення). Утворення та запис круглих десятків.	Має уявлення про числа, які складаються з круглих десятків.

Пряма і зворотна лічба десятками в межах 100. Утворення та запис повних чисел першої сотні. Десятковий склад чисел: розкладання чисел на десятки та одиниці та складання з десятків та одиниць ($20+7=27$; $93=90+3$). Пряма та зворотна лічба по одному в межах 100. Лічба від заданого числа.	Ознайомлений із прямою і зворотною лічбою десятками в межах 100. Має уявлення про десятковий склад числа. Намагається рахувати по одному в межах 100 з допомогою вчителя. Намагається рахувати із заданого числа з допомогою вчителя. Формування вміння працювати за зразком і вказівками вчителя.
--	--

Таблиця 3

Учень навчається у 8-му класі у спеціальному закладі освіти; має V рівень підтримки та інтелектуальні, мовленнєві і соціоадаптаційні труднощі.	
<i>Навчальна програма «Мистецтво» для дітей 5–10 класів з інтелектуальними порушеннями помірного та важкого ступенів (Литвин І. М., Хронік Т. Є., Шестопал В. М., Сікачина Л. М.) – спрощені очікувані результати.</i>	
Зміст навчального матеріалу	Очікувані результати
Народна іграшка. Прийоми виготовлення об'ємних виробів. Ліплення іграшки з солоного тіста та прикрашання декором за мотивами українського розпису. Виготовлення оберегів ляльок-мотанок. Вивчення українських народних пісень.	З допомогою вчителя розрізняє кольори і основні художні матеріали. Намагається з допомогою вчителя створювати предмети різноманітної форми і дотримуватися певної послідовності під час відтворення матеріалу. Має уявлення про історію виникнення та розвитку мистецтва народної іграшки. Дотримується правил безпеки життєдіяльності під час роботи з різними художніми матеріалами та інструментами. Розвиток відчуття ритму, гармонії.

Висновки. Отже, адаптація та модифікація освітнього процесу є важливими складовими організації навчання у спеціальному закладі освіти. Їхнє застосування забезпечує врахування індивідуальних можливостей, освітніх потреб і рівня пізнавального розвитку учнів з ООП, що сприяє підвищенню ефективності навчання та створенню доступного освітнього середовища.

Адаптація передбачає зміну способів подання навчального матеріалу, методів і форм роботи без зміни змісту навчальної програми, тоді як модифікація стосується зміни обсягу або складності навчального матеріалу відповідно до можливостей учнів. Використання цих підходів у поєднанні з індивідуалізацією та диференціацією навчання сприяє більш повному засвоєнню знань, розвитку навчальної мотивації та формуванню ключових життєвих компетентностей.

Таким чином, системне впровадження адаптації та модифікації в освітній процес спеціального закладу освіти є важливою умовою забезпечення якісної освіти для учнів з ООП, їхнього розвитку, соціалізації та підготовки до самостійного життя.

Список використаних джерел та літератури

1. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : збірник наук. праць / за ред. М. К. Шеремет. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2020. Вип. 16, том 2. 330 с.
2. Гевко І. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. Миколаїв. 2019. № 1 (64). С. 52–58.
3. Закон України про освіту. *ВВР*. 2017. № 38–39. 380 с.
4. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
5. Інклюзивна та спеціальна освіта: огляд нормативної бази. URL: <https://naurok.com.ua/post/inklyuzivna-ta-specialna-osvita-oglyad-normativno-bazi>.
6. Постанова КМ України від 12 липня 2017 року № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.03.2026).
7. Постанова КМ України від 6 березня 2019 р. № 221 «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.03.2026).
8. Постанова КМУ від 15 вересня 2021 року № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2026).
9. Українська спеціальна педагогіка в персоналіях : навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Бондаря, В. А. Гладуша. Запоріжжя : Вид-во Хортицької нац. акад., 2021. 428 с.